

Eruygur, Adilcan (2020). Çincenin Uygur Türkçesinin Söz Varlığına Olan Etkileri, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2020/16, s. 1-14.

DOI: 10.46400/uygur.808151

ÇINCENİN UYGUR TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞINA OLAN ETKİLERİ

[Araştırma Makalesi-Research Article]

Adilcan ERUYGUR*

Geliş Tarihi: 09.10.2020

Kabul Tarihi: 09.12.2020

Öz

Çince ile Türk dilinin özellikle de Uygur Türkçesinin ilişkisi çok uzun yıllara dayandığını tarihi kayıtlardan öğrenmekteyiz. Her iki dilin kültür, ticarî, ekonomi, siyasi ve askeri gibi çeşitli alanlarda birbirleriyle karşılaşmaları, kelime alışverişinde bulunmalarına sebep olmuştur. Ancak bu alışverişin hangi boyutlarda ve ne derecede olduğunu bilebilmek veya belirleyebilmek kolay değildir. Lâkin gerçek olan şudur ki her iki dilin konuşulduğu coğrafyanın yakın olması, sürekli temas ve etkileşim içerisinde olmalarını gerekli kılmıştır. Bu temas ve etkileşim, kültürel ve bilimsel olmaktan ziyade daha çok siyasi, ekonomi ve ticarî olmuştur. Bunlardan başka bir de temas ve etkileşimin zorunlu işlediği dönemler vardır ki o da Çin Komünist Partisi yönetimindeki Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur Türkleri ve yaşadıkları topraklar üzerinde hâkimiyet kurdukları dönemdir. Zorunlu işleyen bu süreç günümüzde de devam etmektedir. Bu makalede, Çincenin Uygur Türkçesinin söz varlığına etkisi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan'daki dayatma ve baskıya dayanan idaresi dikkate alınarak incelenecek ve Çincenin Uygur Türkçesinin söz varlığına hangi yönde ve nasıl nüfuz ettiği araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uygur Türkçesi, Çince, Uygur Türkleri, Totalitarizm, Söz Varlığı.

THE EFFECTS OF CHINESE ON THE VOCABULARY OF UYGHUR LANGUAGE

Abstract

We learn from historical records that the relationship between Chinese and Turkish language, especially Uyghur language, dates back a long time. The encounter of both languages in various fields such as culture, trade, economy, politics and military has led them to exchange some words each other. Nevertheless, it is not easy to know the extent of this exchange. However, the reality is that the proximity of the geography where both languages are spoken made it necessary for them to be in constant interaction. This interaction has been political, economic and commercial rather than cultural and scientific. In addition, there have been some periods in which the interaction is compulsory, which is the period when the People's Republic of China, under the administration of the Chinese Communist Party, has sovereignty over the Uyghur Turks and the land they live in. This obligatory process still continues today. In this article, the effect of Chinese language on the vocabulary of Uyghur Turkish will be examined by taking into account the administration of the People's Republic of China in East Turkistan based on imposition and pressure, and how or in what direction Chinese language has penetrated into the vocabulary of Uyghur Turkish will be investigated.

Keywords: Uygur Language, Chinese Language, Uygur Turks, Totalitarianism, Word Presence.

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: eweting@gmail.com
Orcid: 0000-0001-8156-004X

1. Doğu Türkistan'ın İşgal Öncesi ve Sonrası

Çincenin Uygur Türkçesine etkisi, genel hatlarıyla Doğu Türkistan'ın "Çin Komünist Partisi" yönetimindeki Çinliler tarafından işgal edilmesinden öncesi ve sonrasında yaşanan önemli olaylar temel alınarak açıklanabilir. "Çin Mançu Devleti", 1884 yılında Doğu Türkistan'ı işgal ederek bu coğrafyaya siyasi anlamda eyalet statüsü verdi. Bu olaydan önce, Doğu Türkistan topraklarında *Hun Devleti, I. ve II. Kök-Türk Devletleri (552-744), Uygur Orhun Devleti (742-840), Karahanlı Devleti (840-1042), Uygur İdikut Devleti (840-1312), Çağatay Hanlığı (1217-1352), Saiydiyye Devleti ve Kaşgariyye Devleti (1863-1877)* (Ekrem, 2009: 20-22) gibi birçok Türk devleti hüküm sürmüştür. Doğu Türkistan'ın tam bağımsız olduğu bu dönemlerde Uygurlar, sınır komşusu olan Çinliler ile siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda alışverişte bulunmuşlar, bu ilişkide kimi zaman Uygurlar kimi zaman da Çinliler ön plana çıkmıştır. Bu durum konuşma dilinde de kendisini hissettirmiş, bu çerçevede dil alanında gerçekleşen alışverişlerde zorla değil, dönemin şartlarından kaynaklı olarak doğal sürecin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Fakat Doğu Türkistan 1884 tarihinde "Çin Mançu Devleti" tarafından işgal edilmiş, siyasi alanda Çin'in bir eyaletine dönüştürülmüştür (Aktas, 200:16).

Çin milliyetçilerinin Mançu İmparatorluğunu 1911'de devirmesinden sonra Doğu Türkistan, Mançu İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bölgeye gönderdiği Çinli komutanların kontrolüne geçmiştir. Bu dönemde, merkezî Çin hükümetinin Doğu Türkistan üzerindeki kontrolü belli bir düzeyde azalmıştır. Yabancıların işgalinden topraklarını temizlemek isteyen Uygur Türkleri, Çinlilere karşı isyanlar çıkarmıştır. İlk önce 1933'de, daha sonra 1944'te başarıya ulaşmış "Doğu Türkistan Cumhuriyeti Devletini" kurmuşlardır. Ancak bu dönemde bağımsız cumhuriyetler, Sovyetlerin askerî müdahaleleri ve siyasi entrikalarıyla devrilmiştir. 1949 yılının Ocak ayında "Çin Komünist Partisi" yönetimindeki Çin devleti, Doğu Türkistan'ı işgal eder. Çin devleti, Doğu Türkistan'ı resmî olarak işgal ettikten sonra adını "Xinjiang" olarak değiştirir ve 1 Ekim 1955'de bölgeye "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" adı verilir (Gömeç, 2015: 15-17). Bu olaydan sonra Doğu Türkistanlılar ile Çinliler arasındaki ilişkiler, hem nitelik hem de nicelik olarak şekil değiştirmiş, artık bu iki topluluğun bağımsız olarak her alanda etkileşimde bulunması büyük ölçüde imkânsız hâle gelmiştir.

Bölgenin resmî isminde "özerk" tabiri olmasına rağmen, günümüzde bu bölgede yaşayan Uygur Türklerinin kendilerini yönetme ve temsil etme hakları bulunmamaktadır. Doğu Türkistan'daki bütün önemli siyasi, idarî, ticarî ve ekonomik koşullar Çinlilerin elindedir. Uygur Türkleri olmak üzere bölgede yaşayan diğer bütün Türk ve Türk olmayan toplulukların varlığı ve geleceği dahi tehlike içerisindedir. Çin Devleti, Doğu Türkistan topraklarını kalıcı ve sonsuza kadar ilhak edebilmek için Uygur Türklerine ve bölgedeki diğer Türk topluluklarına karşı da siyasi, dinî, sosyal ve kültürel baskı ve zulmün yanında etnik soykırım politikası da uygulamaktadır (UTİ, 2019: 42). Uygur Türkleri, Çin'in bu insanlık haklarına aykırı ve demokratik olmayan siyasi ve idarî politikalarından maddî ve manevî anlamda olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla bu olumsuz durumdan Uygur Türkçesi özellikle de Uygur Türkçesinin söz varlığı da nasibini almaktadır.

2. İşgal Öncesinde Uygur Türkçesine Giren Çince Kelimeler

Doğu Türkistan'ın işgalinden önce Çince ile Türkçe, özellikle de Uygur Türkçesinin teması ve etkileşimi doğal ve normal süreçte devam etmiştir. Uygur Türklerinin Çince kelime alıp kendi söz varlığına dâhil etmesi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Örneğin, Uygur Türkleri 7.-9. yüzyıllar arasında kullanılan Türk Runik Alfabetiyle yazılan "Köktürk ve Uygur Kitabeleri"ne bakılırsa birçok makam unvanı ve Buda dinine ait kelimeleri, Çince telaffuzu ile kabul ederek kullandıklarına tanık olunur (HZUT, 1981:163). Aşağıda yer alan kelimeler bunlara örnektir.

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Sangun	将军	General
Tutuq	都督	Makam unvanı
Buşi	布施	Sadaka vermek
Luu	龙	Ejderha
Savşın	小乘	Hinaya Mezhebi
Sui	罪	Günah, Cinayet

Yukarıda adı geçen kelimelerin bazılarında türemiş sözcükler yapılarak kullanılan bu durum, bu sözcüklerin o dönemde Uygur Türkçesinde yaygın kullanıldığını gösterir. Örneğin, *Buşiliğ*, “sadakaya ihyacı olan”, *Buşıçı*, “dilenci, sadaka alan kişi” gibi kelimeler (HZUT, 1981:101).

Bazı Çin kökenli araştırmacılar, *Kaşgarlı Mahmut*'un “Divân-ü Lügat-it Türk” adlı eserinde bile köken olarak Çince olan yaklaşık 240 kelimenin olduğunu ileri sürer (Polat, 2010:164).

Çin’de 1368-1644 yılları arasında hüküm süren “Ming Hanedanlığı” döneminde hazırlanan “İdikut Sözlüğü”, 1644-1911 yılları arasında hüküm süren “Qing Hanedanlığı” döneminde hazırlanan “Beş Dilli Mançurca Sözlük” gibi önemli kaynaklarda da bazı Çince kelimelerinin Uygur Türkçesine girdiklerine dair notlar vardır (Polat, 2010: 165). Bu kelimelerden bazıları şu şekildedir:

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Bendiş	板凳	Sandalye
Çay	茶	Çay
hai	鞋	Ayakkabı
Sañza	饊子	Yağlı Ekmek
Mantu	馒头	Buhar Ekmeği
Puñ	分	Kurşun

Çağatay Türkçesi ile yazılan eserlerde de Çince kökenli bazı kelimelere rastlanmaktadır:

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Ğañza	烟袋杆子	Pipo
Cañza	庄子	Villa tarzı evler
Yambu	元宝	Akça

Yala	押	Sürgün etmek
Pala	罚	Cezalandırmak
Yamul	衙门	Zindan
Çaŋza,Çeŋze	窗子	Perde
hoŋanzi	好汉子	Kabadayı
meŋ	斑	Ben
meŋzi	面子	Yüz
incu	珍珠	İnci
yeŋliĝ	样	Şekil, gibi
Toŋla-	栋	Temel atmak
Loyi, Loyahun	老爷	Aĝa

Uygur manilerinde şöyle geçer:

*Yamulniŋ Yaĝaçları Egiz karĝay **Çenze***¹

*Yamulni Teşig Kaçan Sadir Özi **hohenze***²

Anlamı: (Zindanın ahşapları yüksek çamlıdır. Zindanı deşip kaçan yiğit Sadirdir)

3. İşgal Sonrasında Çincenin Uygur Türkçesine Olan Etkisi

1949 yılında “Çin Komünist Partisi”nin yönetiminde kurulan ve sosyalist ideolojiyi benimseyen “Çin Halk Cumhuriyeti”, siyasi rejim olarak toplumu bir bütün olarak dönüştürmek isteyen, toplumu sürekli denetleyen, insanlara özgür etkinlik alanı bırakmayan, farklılıkları hazmedemeyen, tek tipleştirici, her şeyi ideoloji adına harcayan total kontrol sistemi olan totalitarizmi tercih etmiştir (Çetin, 2002: 16). Bu siyasi rejim, ne kadar yurt dışından ithal olarak bilinse de aslında Çin’in siyasi kültürüne tamamen uyum sağlamıştır.

“Çin Halk Cumhuriyeti”, 1949 yılında Doĝu Türkistan’ı işgal ettikten sonra bölgede aşamalı olarak her alanda asimilasyon ve kimliksizleştirme politikası uygulamaya girişmiştir. Bunları yaparken her türlü araç ve uygulamaları kullanmaktan çekinmemiştir. Çin yönetimi, batılı düşünce ve ideoloji olan *sosyalizmi*; Çin milletçiliği, yerel devletçilik geleneği, Konfüçyüs gibi geleneksel düşünceleriyle sentezleyerek Çin milletçiliği temelindeki Çin tarzı bir sosyalizm oluşturmuştur (Ela, 2018: 334). Melez niteliği olan Çin sosyalizmi ile Türk ve İslâm kültürüne sahip Doĝu Türkistanlılar, mecburen tanışmak zorunda kalmışlardır.

Ayrıca Çin yönetimi, Uygurların yaşam tarzı ve bu bölgedeki mevcut sosyal kurumlarını Çin sosyalizmine uygun olarak ayarlamaya ve değiştirmeye de çalışmıştır. Bu süreçte, *ıslah edilme, değiştirme, adam etme* gibi uygulamalar Uygurların inançları, değerleri, normları,

¹ Altı çizili sözcük Çince kökenlidir.

² Altı çizili sözcük Çince kökenlidir.

örf, âdet, gelenek ve görenekleri gibi tüm günlük yaşantılarına dair kültür öğelerini olumsuz etkilemiştir. Çin'in uyguladığı bu kültürel ve etnik soykırımdan Uygur Türkçesi, yazısı ve hatta edebiyatı da nasibini almıştır. Çin idaresi, Uygurların diline yönelik baskı ve dejenere politikasını uygularken toplumsal inşa araçları kullanmışlardır. Bunların başında ideoloji, Çincenin ve Çin alfabesinin zorla öğretilmesi ve zorunlu olarak kullanılması, Çin kültürü ve Çin kültürüne özgü simgeler ve mitolojiler, eğitim, kült lider, bilim, ekonomi gelmektedir. Bundan dolayıdır ki iki dilin teması ve etkileşim süreci doğal ve normal olmaktan ziyade zorla ve baskıyla işleyen bir süreç olarak tanımlanabilir.

Çin yönetiminin Uygurları, hem bireysel hem de toplumsal alanda yeniden inşa etmek ve düzenlemek için başvurduğu en önemli araç, sosyalizm ideolojisidir. Uygurların inançları ve kültürü, Türklük ve İslâm olmak üzere başlıca iki temel parametreye dayanıyordu. Bu iki parametre, Uygurların hayatında ete kemiğe bürünmüş bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Çin, bu iki parametreyi sosyalizme aykırı bularak bunları başka bir şekle dönüştürmeye yönelik politika uygulamaya gelmiştir. Bu dönüştürme her alanda olduğu gibi dilde de uygulanmış, dolayısıyla Uygur Türkçesinin söz varlığı da bu ideolojileştirme sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Örneğin; ihsan, adalet, namaz, sabır, şükür, nimet, emek, ekmek, teşekkür etmek, cihat, mescit, yardımlaşma, hizmet, mümin, sadakat, aile, mahremiyet, Türklük, özgürlük, Allah... gibi İslâmî ve Türklüğe ait kavramlar biçimsel olarak varlığını korusa da kendi anlamlarından uzaklaştırılmıştır. Çin yönetimi, Uygurlara her şeyi vererek ve her imkânı sağlayarak ihsanda bulunduğunu, nimet verdiğini, yabancılikten medenileştirdiğini, ekmek, iş, aş verdiğini, güzel bahçenin görüntüsünü bozan Türklük ve İslâm gibi yabancı ve zehirli otlardan kurtarmaya çalıştığını, bu yüzden Allah yerine "Çin komünist Partisi"ne teşekkür etmeleri gerektiğini sürekli vurgulamış ve empoze etmiştir. Hatta Ocak 2019'da Pekin Yönetimi, "İslam'ın sosyalizm ile uyumlu hale gelmesi, Çinlileştirilmesi ve vatanperverliğin teşvik edilmesi" için 5 yıllık bir plan kabul etmiştir (URL-3). Doğu Türkistan'daki Sokak ve caddelerde bu amaca yönelik oluşturulan afişlerdeki ifadeler şu şekildedir:

一天做五次乃玛孜、胡大不给你烤包子

Çince telaffuzu: Yi Tian Zuo Wu Ci Nai Ma Zi, Hu Da Bu Gei Ni Kao Bao Zi

Anlamı: Günde beş vakit namaz kılarsanız, Allah size etli ekmek vermez.

(İslâmî kötü gösteren partiyi öven afiş)

Camilerin kapılarında Çin Komünist Partisi ve Çin Devletini sevmekle ilgili afişler vardır. 党爱、爱国...

Anlamı: Partiyi sevmek, devleti sevmek.

Çin idaresi, Doğu Türkistan'ı baskı ve silah ile zorla, hiçbir hakkı olmadan işgal etti. Doğu Türkistan'da kendi meşruiyet yasalarını Uygurlara kabul ettirmek için Çince, Çin yazısından, Çin kültürüne ait sembollerden ve simgelerden yararlandı. Hayatın bütün alanlarını politeizme etmek düşüncesiyle hareket eden ve bu doğrultuda politikalar üreten Çin, totaliter "baskı" rejimini Çin Dili aracılığıyla günlük hayatın bütün alanlarında uygulamaya ve tetkik etmeye çalıştı. İdare, Çinceyi Uygurlara yeni bir bilinç kazandırmak, tarihsel ve toplumsal hafızasını tahrip etmek için kullandı. İlk önce, Doğu Türkistan'a "Xinjiang Özerk Bölgesi" adını (新疆维吾尔自治区) vererek Doğu Türkistanlıların bölgesel kimliğine darbe indirmiştir. Bunun haricinde Doğu Türkistan'daki kasaba ve köylerin orijinal Uygurca adını Çince ile değiştirmiştir. Eğitim alanında, okullardaki din ile ilgili dersleri çıkartmış, daha sonraki aşamalarda ise Uygur Türkçesinin zorunlu ders olarak verilmesini kaldırmış, seçmeli ders haline getirmiş, sonunda da okutulmasını tamamen yasaklamıştır. Çince eğitim veren eğitim kurumlarındaki derslikler ile benzerlik sağlanmaya çalışılmış ya da ders kitaplarının doğrudan Çinceye çevrilmesine ağırlık verilmiştir. Sonuç olarak 1966-1976 yılları arasında Çin'i kasıp kavuran "Kültür Devrimi", Uygurlara ve Doğu Türkistan'da yaşayanlara büyük zararlar vermiş, halkın kendi kültürüne yabancılaşma sürecini daha da hızlandırmıştır.

1979 yılında Çin genelinde, *Reform ve Dışa Açılım Politikası* uygulanmaya başlamıştır. Bu yumuşama sürecinde Uygurlar, biraz rahat nefes alma fırsatına kavuşmuşsa da bu rahatlık ortamı uzun sürmemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Çin yönetimi, Doğu Türkistan politikasını tekrar gözden geçirerek senelerce devam eden yumuşama sürecini durdurmuş, eski faşizan ve homojenleştirme politikasını tekrar uygulamaya girişmiştir. Geçmişte izin verilen Uygur Türkçesiyle eğitimin yerini zorunlu olarak Çince eğitim sistemi almıştır. Çin, Doğu Türkistan'da Çinceyi yaygınlaştırmak ve Uygur Türkçesinin kullanımını her alandan kaldırmak için dil politikası uygulamıştır. Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı dil politikası ana hatlarıyla şöyledir: "Çin Komünist Partisi", Doğu Türkistan'ı işgal ettiği dönemlerde Çincenin okullarda seçmeli ders olarak okutulmasına karar verir ve Çince, okullara seçmeli ders olarak girer. Böylece Çince, kamu kurumlarında ve okullarda etkisini göstermeye başlamıştır. Fakat toplumun her alanına nüfuz edememiştir. Doğu Türkistan'ın adı "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi"ne dönüştürüldükten "Kültür Devrimine" kadar, Çincenin bölge eğitimindeki ağırlığı, aşamalı olarak pekiştirilmiştir. Çincenin okullarda seçmeli ders değil, zorunlu ders olarak okutulmasına karar verilmiştir. 1966-1976 yılları arasında devam eden kültür devrimi döneminde Çince, okullarda eskisi gibi planlı ve programlı okutulmamış, fakat eğitim alanında faşist politikalara başvurulmuştur. Asırlarca kullanılan Arap alfabesi kullanımdan kaldırılıp yerine Çincenin "Pinyin Sistemi"ne göre ayarlanmış alfabe getirilmiştir. Çince ise mecburen konuşma ve yazı diline çevrilmeye çalışılmıştır (Karluk, 2016: 202).

Mao'ın ölümünden Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar olan süreçte, uygulanmaya başlayan *Reform ve Dışa Açılım Politikası* sayesinde, Çin idaresinin Doğu Türkistan politikasında eskisine göre nispeten yumuşama olmuştur. Bu süreçte Doğu Türkistan'da uygulanan eğitim ve kültür politikası sayesinde Uygur Türkçesi, ilkokuldan üniversiteye kadar olan çeşitli eğitim ve öğrenim kurumlarında okutulmaya başlanmıştır. Fakat bu durum, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yavaş yavaş ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Çin; dili, kültürü ve sosyalizmle ilgili simgeler aracılığıyla Uygurların hayatına özellikle de dillerine nüfuz etmeye çalışmıştır. Bilindiği üzere simgeler dünyanın algılanmasında kullanılan sistem gözlükleridir. Simgelerin önemi, toplum içinde gördüğü çeşitli işlevlerle ilgilidir. Bu işlevleri, şöyle sıralamak mümkündür: "Dünyamızın içindeki nesnelere sınıflandırma, yaşadığımız toplulukta önemli sayılan değerlerin neler olduğunu hatırlatma ve onlara uymaya zorlama, bu değerleri içermeye, bazı duyularımızı boşaltma ve açığa

çıkarma, son olarak da bilişsel bir evren kurmadır” (Mardin, 1992: 98). Bunlar total iktidarın verili alanı içerisinde işlev görmesinden dolayı noksansız bir ahlâk kodu aracılığıyla toplumun birbirine benzeşmesini ve siyasal iktidara karşı ortak anlamlar yüklenmesini sağlar (Hayek, 1999: 80). En büyük toplumsal simge sistemi olan dil, bu görevi yerine getirmektedir. Bu sebeple Çin yönetimi, simgelerin özellikle doğal olarak simgesel niteliğe sahip olan Çince yazısından ve Çince her fırsatta yararlanmaya çalışmıştır.

Mitolojilerin masal ve destanlar ile yapılan çeşitli törenlerle doğuştan itibaren insanlara gerçeği maskeleyen, geçmiş ve geleceğe yönelik ortak bir duygu ve düşünce birliği oluşturmak konusunda çok etkili araçlar olduğu söylenebilir. Çin yönetimi Doğu Türkistan’da kendi siyasi ve ideolojik meşrutiyyetini sağlamak için Çin kültürüne ait mitolojilere başvurmadan çekinmemiştir. Çin totaliter rejimi, *mitler* üzerine kuruludur. Mitler, total ideolojik evrenin canlanmasını sağlayan imaj sistemidir. Mitolojiler, insanlara bir başlangıç ve süreç konusunda “İlk İlke”yi takdim ederek hem toplumu hem de devleti tek bir şeyde birleştirmenin enstrümanıdır (Cassirer, 1984: 66).

Çin yönetimi, son dönemlerde Uygur Türklerinin yeni doğan çocuklarına ve tabelalara Türk ve İslâmî isimleri koymalarını yasakladı veya bu isimleri zorunlu olarak değiştirmeye çalıştı. Doğu Türkistan’da yasaklanan bazı isimler: *Mücahit, Cihat, Ayşe, Talip, Muhiddin, Muhammed, Müslime, İmam, Osman, Ömer, Vahap, Ebubekir, Seda, Usame, Zikrullah, Nesrullah, Müslim, Bağdat, Kahire, Sümeyye, Zikriyye, Saddam, Türzkzat, Türknaz, Ezher, Hacı, İslâm, Arafat, Medine* (URL-4). Çin devletinin baskısı üzerine Uygurlar, yasaklanan isimlerin yerine başka adları koymak zorunda kaldılar. Bu durumla ilgili Çin devletinin Doğu Türkistan’daki resmî gazetesi olan Xinjiang Gazetesi’nde bilgiler yayınlandı.

2017 - يىل 7 - ئاينىڭ
21 - كۈنى
(جۈمە)
شىنجاڭ گېزىتخانىسى نەشر قىلدى
مەملىكەت ئىچىدىكى بىر تۇتاش
نومۇرى: CN 65 - 0002 / - W
يۈزىدا ۋاكالەت نومۇرى: 1 - 57
ئومۇمىي 24034 - سان
بۇ سان 8 بەت

شىنجاڭ گېزىتى
新疆日报
新疆维吾尔自治区
维吾尔文 7月21日
uyghur.xjdaily.com : تور قادرېسىمىز

3 مۆھىم خەۋەرلەر شىنجاڭ گېزىتى

2017 - يىل 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى (جۈمە)

▲ ئوغۇزنىڭ ئەسلى ئىسمى ئارقا ئارقىدىن ئايلانما (كىچىك نومۇر - 6531220050000033 كىدى، ھازىر دىن باشلاپ بەختىيار ئايلانما كىمگە ئۆزگەرتتىم، يېقىن ئاھىيەسىنىڭ بازالىنى ھۆكۈمەت يېغىغا ئاھالە كومىتېتى 2 - مەھەللە 15 - نومۇرلۇق ئۆيدىكى ئايلانما ئۆيۈر.

▲ قىزىمنىڭ ئەسلى ئىسمى مۇسلىمە توختى قۇربان (كىچىك نومۇرى: 6531220040402220 كىدى، ھازىر دىن باشلاپ مەرھابا توختى قۇربانغا ئۆزگەرتتىم، بەكەن ئاھىيەسىنىڭ بەكەن يېزىسى سىيەك كەنتى 4 - مەھەللە 321 - نومۇرلۇق ئۆيدىكى توختى قۇربان

▲ قىزىمنىڭ ئەسلى ئىسمى نۇر ئىسلام نۇنىياز تۇرسۇن - نىياز (كىچىك نومۇرى: 6531220041104226 كىدى، ھازىر - دىن باشلاپ پەزىلەت نۇرسۇنغا ئۆزگەرتتىم، بەكەن ئاھىيەسى - نىياز باغشاۋات يېزىسى 1 - كەنتى 6 - مەھەللىدىكى نۇرسۇننىياز رازى.

▲ ئەسلى ئىسمى گابىمەكرى قادىر (كىچىك نومۇر - 653125199005054217 كىدى، ھازىر دىن باشلاپ ئەسقىر قادىرغا ئۆزگەرتتىم، بەكەن ئاھىيەسىنىڭ باغشاۋات ۋات يېزىسى 6 - كەنتى 2 - مەھەللىدىكى ئەسقىر قادىر.

▲ ئوغۇزنىڭ ئەسلى ئىسمى مۇھەممەت ئىمىن - ئوسمان (كىچىك نومۇرى: 65312501310104233 كىدى، ھازىر دىن باشلاپ مەھمەت ئىمىن ئوسمانغا ئۆزگەرتتىم، بەكەن ئاھىيەسىنىڭ باغشاۋات يېزىسى 6 - كەنتى 4 - مەھەللىدىكى ئوسمان مامۇت.

▲ قىزىمنىڭ ئەسلى ئىسمى شەيدىم ئابدۇۋېلى (كىچىك نومۇرى: 65312500909061245 كىدى، ھازىر دىن باشلاپ دىلپەر ئابدۇۋېلىگە ئۆزگەرتتىم، بەكەن ئاھىيەسىنىڭ باغشاۋات يېزىسى 6 - كەنتى 2 - مەھەللىدىكى ئابدۇۋېلى ئابدۇللا.

تېلەن كۆزىنىڭىزنىڭىز «شىنجاڭ گېزىتى»

TEL 0991-5593356 18999630309 18999632624

(Xinjiang Gazetesindeki isim değişikliğiyle ilgili Haber, 21 Temmuz 2017) (URL-1)

Totalitarizm, iktidarın alanını genişlettikçe iktidar temsiliyetini daraltır. Bu yüzden totalitarizmi kendisiyle özdeşleşmiş bir lider veya liderlik kültürü temsil eder. Liderlik, total iktidara psikolojik bir boyut katar. Totalitarizmin vazgeçilmez amacı olan toplumsal birlik ve bütünlüğün en iyi temsil edildiği alan liderliktir. *Liderlik*; karizmayla, kutsallıkla, tarihsel misyonla, mitolojiyle, gelenekle, dinsel veya ideolojik argümanlarla bir kişisel kült

yaratılması, bir insanın diğer insanlar üzerinde kutsal bir güç oluşturması, tanrılaştırılmasıdır (Çetin, 2002: 29). Bu sebeple Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu *Mao Zedong* ve şimdi iktidarda olan *Xi Jinping* âdeta kendine kutsallık affetmiş ve topluma "Devlet Atası" olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. Çin halkı, insana tapmaya ya da yüceltmeye eğilimlidir. Çünkü Çin kültüründe, ata ya da ecdatları kutsallaştırarak tapma noktasına kadar götürecek gelenekler vardır. Buna karşın Uygurların ata ya da babaya kültürel açıdan atfettikleri anlam, Çinlilerden tamamen farklıdır. Uygurlar, ata ya da ecdatlarına saygı gösterir ve onları törenin başına koyarlar, fakat kutsallaştırmaya kadar götürmezler. Çin yönetimi, Uygurları devlete ya da komünist partiye itaat ettirmek ve kabullendirmek için liderlik kültüründen yararlanmıştı. Belli bir Doğu Türkistanlı kesim arasında Mao Zedong atam ya da bizim babamız şeklinde yarattığı algılarla varlığını devam ettirmektedir.

Eğitim, totalitarizmin varlığını, gücünü ve resmi ideolojisini topluma kabul ettirebilmek için kullanılan en önemli toplumsal kurumların başında gelir. Çin idaresi toplumsal düzenlemeyi, belirlediği sosyalistik amaçlar ve ilkeler çerçevesinde yeniden kurmak için eğitimi kullanmaktadır. Eğitim, Çin'de totaliter özelliğın en yoğun ve en yaygın yaşandığı alandır. Çin, elindeki tüm imkânlarla Uygurlara ve dolayısıyla Doğu Türkistan'daki tüm yerel halklara kendi ideolojik ilkelerini öğretmeye ve bu ilkelere göre terbiye etmeye çalışmaktadır. Çin, eğitim aracılığıyla tüm Doğu Türkistanlıların düşünce ve değer yargılarını bir eritme potası içinde kaynaştırıp, bütünleştirme amacını gütmektedir. Bu yüzden Çin, eğitimin tüm aşamalarında kendi ideolojik ilkelerini dayatmaktadır, Uygurlara sosyalizm ve ateizm sınırları içinde yaşamalarını dayattığı gibi.

Eğitim süreci, insanın imal edilme sürecini ve fabrikasyonunu ifade eder. Bu yönüyle eğitim kurumları, insanları programlama merkezleri olarak bilinir (Çetin, 2002: 31). Bu merkezlerde bireyler adlandırılır, kimlik kazandırılır ve devletin egemenlik alanına hapsedilir. Çin, son yıllarda "Meslekî Eğitim Merkezleri" adı altında Doğu Türkistan'da âdeta beyin yıkama işlemi gerçekleştirmektedir. Uluslararası toplumda bu eğitim kampları "Nazizm Kampları", Uygur diasporasında ise "Ceza Kampları" olarak adlandırılmaktadır. Bu kamplardaki insanlar, Çince konuşmaya zorlanmakta, eğer konuşmayı reddederlerse fiziksel işkence dışında manevî işkenceye de maruz kalmaktadırlar.

Çin, gerçekliğı keşfetmeyi amaçlayan bilimi de kendi çıkarları için alet etmektedir. Bilindiğı üzere Totalitarizmin gücü, bilgi ve bilim tekelinin siyasal iktidar tarafından üretilip kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Siyasal iktidar bilgi ve bilim üretme tekelinin kontrol ederek, toplumu kendine bağı ve bağımlı kılar. Totaliter rejimde gerçeklik, mutlak doğruluk, bilimsellik, rasyonellik dolayısıyla çağdaş dünyaya uygunluk iddialarıyla bilgi merkezçiliğı oluşturulur. Bilgi merkezçiliğı ise toplumu düzenlemenin ve dönüştürmenin aracı olarak kullanılır. "*Toplumsal itaatın siyasal iktidara bağı ve bağımlı olma derecesi, ona muhtaç olma derecesi Toplumsal itaatın siyasal iktidara bağı ve bağımlı olma derecesi, ona muhtaç olma derecesi ne kadar artarsa siyasal iktidarın meşruluğı da o kadar artacaktır. Bilgi, işte bu bağımlılığın en güçlü alanlarından biri olarak siyasal iktidarın meşruiyetine hizmet eden önemli araçlardan biri olarak görev yapar*" (Çetin, 2002: 33). Çin, Doğu Türkistan tarihi, Uygur Türklerinin kökeni, dili, inancı, kültür ve medeniyetini sosyalizmin bilimleştirilmesi adı altında yorumlamaya ve tanımlamaya çalışmaktadır. Yine bürokrasi sistemi aracılığıyla Doğu Türkistan'daki siyasal alanın dışında kültürel alana da nüfuz etmektedir. Bürokrasi totaliter rejimin kurumsallaştığı bir siyasal iktidar alanı olup modern devletle birlikte siyasal iktidarın toplumsal itaat alanını belirlediğı, düzenlediğı ve kontrol ettiği bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bürokrasi ile geleneksel veya kişisel olan iktidarın meşruiyet anlayışı, normatif ve kurumsal bir niteliğe evrimleşmiştir. Weber'e göre "*bu araç, toplu eylemi, rasyonel düzenlilik kazanmış toplumsal eyleme dönüştürmenin başlıca aracıdır. Bu nedenle, güç ilişkilerini toplumsallaştırmaya yarayan bir araç olarak bürokrasi, bu aygıt*

denetleyenler için birinci derecede önemli bir iktidar aracı olagelmıştır” (Çetin, 2002: 34). Bu araç sayesinde iktidardaki komünist grup, Uygurlardaki efendilik ayrıcalıklarını devam ettirerek Uygurların komünist iktidara bağlılığını ve bağımlılığını azamî dereceye yükseltmektedir.

Çinceden Uygur Türkçesinin söz varlığına giren Çince kelimelere örnekler (URL-2):

1) Siyasi Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Lu şian	路线	Siyasî Yol
Fangzhen	方针	Yön
San Minzhuyi	三民主义	Halkçılık
Zhuxi	主席	Reis
Gongchandang	共产党	Komünist Parti
Çang wei	常委	Komite
Zongli	总理	Başbakan
Zongtong	总统	Cumhurbaşkanı

2) Askerî Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Jiangjun	将军	General
Sanmo	参谋	Askerî Danışman
Sanmobu	参谋部	Askerî Danışman Birimi
Sanmojang	参谋长	Askeri Ateş Sorumlusu
Jituanjang	集团张	Tugay Komutanı
Zhongxiao	中校	Yüzbaşı
Xiaowei	校尉	Onbaşı
Xiangxiao	上稍	Albay

3) İdarî Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Duban	督办	Denetim Birimi
Şangan	山柑	İdare Sorumlusu

Bangongting	办公厅	Sivil İdare Birimi
Gongshi	公社	Komün
Dadui	大队	Tugay
Juzhang	局长	Başkan
Şanjang	县长	Kaymakam
Chuzhang	处长	Daire Başkanı
Şozhang	校长	Okul Müdürü
Xitong	系统	Sistem
Payuan	法院	Savcılık
Gonganting	公安厅	Emniyet
Paichisuo	派出所	Karakol
Dangwei	党委	Komünist Birim
Jaoyuting	教育厅	Eğitim Bakanlığı
Gongşang	工商	Sanayi ve Ticaret İdaresi

4) Gıdayla İlgili Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Gangpan	钢饭	Beyaz Pilav
Lanpung	凉粉	Bir Çeşit Salata
Sangza	馓子	Yağlı Ekmek
Tangazi	坦噶子	Bir Çeşit Emek
Haxing	花生	Yer Fıstığı
Gazir	瓜子	Çekirdek
So man	炒面	Kavurma Makarna
Mo ma	蒸毛	Baharlı Ekmek
Man bao	面包	Kek

5) Sebzeyle İlgili Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
----------------	-------	--------

Sai	菜	Sebze
Laza	辣椒	Biber
Çaize	茄子	Patlıcan
Qingsai	青菜	Kereviz
Jusai	韭菜	Bir Çeşit Sebze
Hanga	黄瓜	Salatalık
Baisai	白塞	Çin Marulu
Langha	卷心菜	Marul

6)Teknolojik Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Diansi	电视	Televizyon
Şanlu	线路	Elektrik Kablosu
Çongdian	充电	Şarj
Huafei	话费	Kontör
Lian wang	联网	İnternet
Şu biao	鼠标	Mavus
Gongzika	工资卡	Maaş kartı
Şipin	视频	Ekran
Meiqika	煤气卡	Doğal Gaz Kartı
Hukubir	户口本	Nüfuz Kartı

7) Günlük Hayattaki Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Bending	板凳	Sandalye
Woshi	卧室	Yatak odası
Şaza	匣子	Çöp Alıcı

Bançang	板床	Yatak
Dianban	垫板	Yatak Süngeri
Juazi	花架子	Çerçeve
Kaiguan	开关	Priz
Çao ši	超市	Market
Cheku	车库	Garaj

8) Eğitim İle İlgili Kelimeler

Uygur Türkçesi	Çince	Anlamı
Daxö	大学	Üniversite
Congcuan	中专	Yüksek Okul
Şö yan	学院	Enstitü
Gao cong	高中	Lise
Çu cong	初中	Orta-okul
Şö çan Ben	学前班	Kreş
To Er Suo	托儿所	Ana okul
Bancuren	班主任	Sınıf Öğretmeni

Sonuç

Türkçe'nin özellikle de Uygur Türkçe'nin Çinceyle teması ve Çince'den etkileşimi kimi zaman doğal ve normal süreçte olurken çoğu zaman dayatma ve baskı yoluyla devam etmiştir. Bu doğal olmayan süreç, Doğu Türkistan'ın Çin tarafından işgaliyle başlamıştır. Çin, toplumu top yekûn değiştirmeyi, bireyleri adam etmeyi ve bireylere ayar vermeyi (usul akademik değil) amaçlayan totalitarizm rejimini benimseyen ve kendi siyasi ve kültürel tarihinde kendisinden olmayı sindirme ve farklı olanı yok etme ilkesiyle hareket etmektedir. Bu sebeptendir ki, Doğu Türkistan'ın en önemli dinî, siyasi, etnik ve kültürel unsurlarından olan Uygur Türklerine yönelik kimliksizleştirme ve asimilasyon politikasını uygulamaktadır. Çin'in bu baskıcı politikası, Uygur Türklerinin hâlâ var olduklarının somut kanıtı olan tüm kültür değerlerini, özellikle de dilini olumsuz etkilemiştir. Bunun için de Çin, gerek idarî gerek siyasi gerekse kültürel araçlardan başka dil ve tarihini de ideolojik koz olarak değerlendirmektedir.

Kısaltmalar

- UTİ “Doğu Türkistan’da Soykırım” 2019 Rapor, Ankara: Uygur Araştırma Enstitüsü.
- HZUT *HAZİRQI ZAMAN UYĞUR TİLİ (MODERN UYGUR TÜRKÇESİ)*. (1981). Beijing: Merkezi Milletler Enstitüsü Yayınları.

Kaynakça

- AKTAŞ, Hayati. (2001). *Sinciang (Doğu Türkistan): Çin Orta Asya’sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- ÇETİN, Halis. (2002). “Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1 s. 15-43.
- EKREM, Erkin. (2009). “Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri: Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Konulu Yuvarlak Masa Toplantısı Raporu*, Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- ELA, Memtimin. (2018). *Uygurlar Piskologiyelik Uruşta, (Uygurlar Psikolojik Savaşta)*. İstanbul: Şerkî Türkistan Hürriyet Teşkilatı Neşriyatı.
- GÖMEÇ, Saadettin. (2015). *Uygur Türkleri Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- HAYEK, Friedrich A. von. (1999). *Kölelik Yolu*. (Çev.: Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Arsan). Ankara: Liberte Yayınları.
- HAZİRQI ZAMAN UYĞUR TİLİ (MODERN UYGUR TÜRKÇESİ)*. (1981). Beijing: Merkezi Milletler Enstitüsü Yayınları.
- KARLUK, Abdüşit Celil. (2016). “ÇKP İktidarı Sonrası Doğu Türkistan’da Uygulanan Dil Politikaları”. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*. C. V, s. 202, Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları.
- KEDİMKİ UYGURÇE SÖZLÜK (ESKİ UYGURCA SÖZLÜĞÜ)*. (1999). Urumçi: Şinjiang Helk Neşriyatı.
- MARDİN, Şerif. (1992). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- POLAT, Abduraof Teklimakani. (2010). *Uygur Tili Leksikologiyesi ve Leksika Tetkikati (Uygur Dili Leksikolojisi ve Leksikoloji Üzerine Araştırmalar)*. Beijing: Milletler Neşriyatı.

İnternet Kaynakları:

- *URL-1: “Muhim Heber (Önemli Haber)”. Urumçi: *Xinjiang Geziti*. S. 24034, 21 Temmuz. www.xjdaily.com (Erişim: 15.11.2020)
- *URL-2: MEMET, Turğuncan. (2015). “Tilimidiki Arlaşma Sözler Toğrisida” (Dilimizdeki Karışık Sözler Hakkında), Urumçi: Bağraş Tori, www.bagrash.com/ <https://www.akademiye.org/ug/?p=8793> (Erişim: 15.11.2020)
- *URL-3: WİLLİAM, Yang. (2019). “Yi Si Lan Jiao Zhong Guo Hua: Bian Yuan Hua Mu Si Lin de Wu Nian Ji Hua? ” (İslam’ın Çinlileştirilmesi: Marjinal Müslümanlar için beş yıllık bir plan mı?) www.dw.com/zh/伊斯兰教中国化：边缘化穆斯林的五年计划/a-47005726 (Erişim: 18.11.2020).
- *URL-4: “Hotenlik Sakçi: Çeklengen İsimlerni Özgertiş Çeki 16 Yaştın Tövenler”(Hotenli Bir Polis: Yasaklanan İsimleri Değiştirmek İçin 16 Yaştan Küçük Olması Lazım),

Washington: <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/kishilikhoquq/cheklengen-isim-05182017164451.html> (Erişim: 12.11.2020)